

6.10. Елена М. Стоун

Съставил *Вергилий Кръстев*

А) Моите спомени за Елен М. Стоун *Духовна обнова*, Г. VII, бр. 2 (II.1928), с. 6-7.

Ив. Я. Сечанов

През миналия месец декември американските вестници, а след тях и някои от нашите, оповестиха смъртта на бившата американска мисионерка Елен М. Стоун. Събитието естествено извиква у нас старите спомени от нейния характер и мисионерския живот в България, а също и любознателността на младите, които ще питат: "Коя е била Елен Стоун и какво е вършила в България?" Трудовете й, както и горчивите и опитности между нашия народ са от такъв голям интерес, че заслужават да се възпроизведат.

Към края на 1878 г., след Освободителната война, Мис Стоун напушта своята служба като една от редакторките на един голям религиозен вестник и дойде в България в качеството си на мисионерка от Мисията на юг от Балкана. За известно време тя стана учителка в **Американското Девическо училище в Самоков**. Всички, които я запознаха отблизо виждаха в лицето ѝ един силен характер със силна воля, голяма енергия и привлекателни черти. За нея само няколко месеца бяха достатъчни, за да добие значителни познания от нашия език. Не след дълго тя напусна учителството и се завзе в подготовката на Библейските жени. За целта тя образува летни библейски курсове за жени, и за ред години посещаваше много градове и села в България и Македония. Това ѝ даде възможност да изучи духа и нравите на народа отблизо. С благия си любвеобилен характер бе обикната от всички и навсякъде. За това в честите ѝ обиколки нашите българки, най-вече по селата, се надпреваряха кой да я приеме в къщата си.

Пишещият тези редове е имал случай да пътува с нея няколко пъти из опасните клисири и усои из Македония. Това ми е давало случай да я наблюдавам и да се учудвам с нейния неустрашим дух, с готовността ѝ да се подчини търпеливо и безропотно на най-големите лишения и несгоди, както за храната си, тъй и за нощната почивка.

Несъмнено пред бележитата мисионерска дейност на мис Стоун се разкриваше едно светло бъдеще, ако да не беше залавянето ѝ заедно с г-жа Цилка от една чета македонски революционери.

На **3 септември 1901** г. след завръщането си от Банско, дето беше държала библейски курс за жени и учителки, недалеч от тогавашната турско-българска граница, мис Стоун и г-жа Цилка бяха пленени и отвлечени в непроходимите гъсталаци на Пирин планина без надежда за своето бъдеще, без необходимото облекло и без никаква завивка и постелка. Човешки думи не са в състояние да дадат и най-слабата представа на страданията и лишенията, на които двете жени са били изложени през всичкото време на своето пленство. За **172** дълги дененощия, при тежки планински студове, те са били скрити в разни скривалища, пещери и колиби.

Положението на пленените жени станало най-трагично, когато след четири месеца от залавянето им г-жа Цилка се освободила от бременност и в крайно мъчната обстановка се родило бебе женски пол. Колко много се е усложнило положението им, като бандата на революционерите е трябвало да се движи от място на място с плачещо дете, без да бъде открита от тия, които са я преследвали на всяка стъпка. Но при тази препълнена чаша с горчивини, мис Стоун не се отчая и не изгуби присъствие духа.

Със своите благородни обноски към четниците тя спечели доверието и съчувство им. Безбоязнените революционери всичко са били готови да сторят, за да облекчат участта на двете жени и бебето. По-сетне, в своите статии и многобройни речи в Америка, мис Стоун потвърди пред всички, че "четниците не бяха разбойници или бандити, но група от **разпалени македонски патриоти**, служещи под знамената на Революционния комитет". Те бяха прибягнали до тая крайна мярка с двояка цел: първо да намерят парични средства за въоръжаване, и второ, да причинят схватка между Турция и Съединените Държави. Тогава народът в Македония страдаше страшно от жестокостите и тиранията на турското управление.

Първоначално за освобождението на пленниците, водителите на четата поискаха 110,000 долара откуп. По съвета на председателя Рузвелт, Американския Борд направи позив към народа за събиране искания откуп. В късо време две трети от исканата сума се събра, и след дълги преговори четниците склониха да освободят жените срещу събраната сума 68,200 долара.

Начинът, уговорен за предаване на откупа сам по себе си съставлява една глава пълна с драматизъм. Това бе възложено на двамата мисионери – докторите И. Х. Хаус и У. У. Пийт, заедно с един чиновник от Американската легация в Цариград. Тези трима при неодолими мъчнотии сполучиха през една тъмна нощ да предадат откупа на определеното място, без да бъдат забелязани нито от многото кореспонденти, нито от голямата турска полицейска стража, на която беше строго заповядано да не допусне предаването на откупа на турска територия, да не би Турция да се държи отговорна, т.е. да стане пак "Турско платещи!"

Едва три седмици след внасянето на откупа пленниците бидоха освободени. Рано на 3 часа заранта, **23 февруари 1902 г.** мис Стоун, г-жа Цилка и бебето Еленка (тогава на 7 седмици) всички в добро здраве, бяха пуснати близо при Струмица, Македония. Тук те изведнъж се събраха с приятели и познати, светът най-сетне чу за освобождението им. Заслужава да се забележи, че съгласно даденото й пред четниците обещание, мис Стоун никога и пред никого не изяви имената им.

С изтощено и преуморено тяло, тя побърза да се върне в отечеството си, дето всички очидаха да я видят. След заслужената почивка тя държа много речи, и писа много статии, в които без преувеличение изложи опитностите на своето пленение. В речите си, тя не еднажде се е застъпвала за правата на измъчения македонски народ.

След тоя бурен живот, пълен с приключения, тя не намери за добре да се върне в Мисията. Последните години от живота си прекара в родното си място Челси, при Бостон. Тук тя е продължавала да се интересува от България и най-вече във вървежа на Евангелското дело в нашето отчество. През последните години телесните ѝ сили постоянно намалявали, и когато краят настъпил, тя имала пълно съзнание. Почина с мир в Господа на 81 годишна възраст.

Ив. Я. Сечанов

**Б) За г-ца Елен Стоун
Духовна обнова, Г. VII, бр. 2 (II.1928), с. 7–8.**

Г. П. Малчев

През 1880 г. изпаднах в гр. Самоков като бежанец с родителите си.

Тук чично ми, Георги С. Малчев, въведе семейството ни в общение с протестантската община, на която той бе отдавнашен член, като местен жител.

Предметното общение се оказа особено интересно за мен, понеже, макар и дванадесетгодишен хлапак, пред моето съзнание се разкриха нови хоризонти, нови понятия и впечатления от тия нови и добри хора и главно от американците и американките, които ръководеха училищата на американската мисия в тоя град.

От особена полза се оказаха за мене, на прага на юношеската ми възраст проповедите на пастир Хаус и неделните уроци за деца, ръководени от г-ца Елен Стоун, която тогава беше в разцвета на своя живот.

Тук, може да се каже, за пръв път чух да се говори разбрано, системно и назидателно за Бога, за душата, за грях и покаяние, за добро и зло, за човеколюбие и длъжности.

Всичко това ми направи дълбоко впечатление и ме подтикна към сериозни размишления върху себе си и живота.

Обаче, от всичко друго особено силно ми въздействува покойната г-ца Елен Стоун, като моя учителка в неделните уроци и като моя интимна просветителка и покровителка.

Когато тя заговорваше, в клас или другаде – аз се превръщах цял в слух и долавях с жажда не само всяка нейна дума, но и всяка промяна в тона, всяко ударение, всяка нота на музикалния ѝ говор. С очите си поглъщах всеки нейн жест, поза, гримаса, усмивка – всяка промяна в израза на лицето ѝ, чрез което тя умело допълваше говора си, за да е по-убедителен, по-впечатлятелен и по-поучителен.

И колко пленителен бе нейният говор, колко чаровни усмивките ѝ, колко внушителни бяха нейните жестове. Тя бе всегдашно сияние на човеколюбие. Ореолът, рисуван около главите на светиите, окръжаваше цялото ѝ същество, съпровождаше всичките ѝ прояви.

Всичко в нея бе затрогвателно, обаче, когато тя запяваше, надминаваше се всяка представа за непосредственото въздействие. Всичко около нея просто замираше – превърнато в слух. Както Орфей е укротявал зверовете с мелодията си и е събидал с музиката си животните около себе си, така и покойната със своя особен тембър на гласа си, с личното си въодушевление в песента разчувстваше всички и изтръгваше сълзи на тъга и разкаяние, на радост и надежда. Толкова мощно бе впечатлението върху ми на нейното пение, че през целия ми живот, при всички обстоятелства, дори до днес, като че ли слушам нейната особено сладка за мене мелодия, а през нея и думите и поуките, включвани в песните, които тя пееше.

Да бях музикален, бих предал в точност нейния глас, мелодия в говора и пението с всичките им особености. – Да бях художник, бих нарисувал така на ум самата нея и обстановката около нея в стотината им промени, с всичките подробности, като сега да са в натура пред очите ми.

Дали всички тия външни впечатления са били моста, по който са преминавали в съзнанието ми и засядвали в душата ми ония морални и религиозни наставления, истини и правила, които тя влагаше в своя говор и песни, или наопаки, възхищението от тях е усиливало външните впечатления – и днес не мога да определя.

По-скоро тук е имало взаимодействие между физиологическото и психологическото впечатление, като по тия начин взаимно са се усилвали. Само така може да се обясни това рядко, смело и дълбоко, и неизразимо с думи въздействие, каквото покойната Елен Стоун упражни върху мен.

Вероятно тя е забележила особения ми интерес към уроците и особеното си влияние върху мене, и затова и сама тя почна да проявява особен интерес към мене.

Коленичила до мене ръка в ръка – тя ме научи на първата молитва, по нейното суфльорство аз произнесох първата си гласна молитва за божието умилостивление към мене. Тя разви молитвеното ми настроение; тя ми разкри спасителния Божи план; тя ми обрисува християнското вероучение в неговата същина с подходящи за моята възраст понятия. О! Тя ме упъти към примирение с Бога, като лека-полека ме доведе като кающ се грешник до подножието на кръста,

гдето се възродих, обнових и станах друг – нов човек по своите стремежи, желания и тенденции, *моята майка в Христа*.

Тя не само ми разкри истината, правдата, дълга и обрисува добродетелите, но и ме заинтересува – пристрасти към всичко това, за да го следвам по свой почин. Тя ми предаде своята ревност и енергия в преследването на добродетелите. Тя ми преля своя импулс в служението Богу чрез служението на близките и на народа си. О! Тя ми даде толкова силен тласък в добродетелния живот, такава вярна насока на поведението, щото, ето вече половин век действувам и живея с нейния импулс по нейната насока. Цели петдесет години вече този неин тласък ме движи и крепи, без да е отслабнал. Тя като че ли ме хипнотизира и никога, при най-големите негови съблазни не съм се отклонил ни наляво, ни надясно от нейните директиви за живота.

Временни смущения и колебания е имало, но самата ми представа за нея, самото възпоменание, нейния образ, нейните наставления, нейните песни и молитви, ме е опомвало, упреквало и наново утвърждавало и спасявало от фатални стъпки.

В най-критическите минути на сражението ми със злото в мене си и в света, споменът за нея се е притичал на помощ и съм успявал да отблъсна всичките разжежени стрели на лукавого.

Аз чувствувам почти като реално нейното присъствие около мен. И колкото по-голяма опасност се е явяvalа за изklinchване от длъжностите, за кръшване от правия път, за апатия към духовните интереси и въобще за опорочаването и оматериализирането ми; толкова с по-голяма сила, яснота и пълнота заговорвал е в мене нейният спомен с нейните съвети, песни и молитви, жестове, усмивки и майчина грижа.

Тая или онай нейна песен, според случая, загърмява в ушите ми с нейните изрази и чувствата ѝ пред очите ми и ме е отклонявало от съблазънта, колкото и силна да е била тя.

През войната попадна ми случай да обсебя внушителни парични суми на местно население, както и случай да позабогатея със суми, предложени оттук-оттам срещу отстъпки по службата, срещу отпуски или лъжесвидетелстване, но винаги песента ѝ: *“Против изкушения брате, да бдиш”* или песента, пята от нея: *“Прав да си ти всяка”* и пр., е проехтявала в ушите ми и ме е предпазвала от грях и престъпление.

Многобройни са подобните ми спасявания чрез спомените за нея и не мога да ги предам тук, но това е достатъчно да охарактеризира грамадното и влияние върху мен чрез онова, което тя ми е внушила през времето на общуването ми в гр. Самоков и отчасти с последните ни редки срещи и кореспонденция. Тя запали в мен свещен огън на благочестието.

Никое друго лице – ни сродници, ни приятели, ни родители, ни съпруга, ни свещеници, ни проповедници не са упражнили нито една стотна част от това благотворно влияние върху мене, каквото упражни покойната ми **майка в Христа и сестра в Господа** г-ца Елен Стоун.

Трябва да се отбележи, че понеже, по едно щастливо съвпадение се венчах с девойка, която бе нейна любимка, като ученичка, нашите връзки се засилиха толкова повече, че тя ни прие в своя дом в гр. Пловдив като младоженци. И колко много ни се радваше тя, с каква нежност и майчино внимание ни обслужи!

Уви! След пленяването ѝ вече не я видяхме, защото след освобождението ѝ тя си замина за Америка, покрусена от това, че бе злоупотребено с нея, именно от ония, за доброто на които тя се бе посветила да работи и още повече за това, дето полученият откуп, който легна, в края на краишата, тежко върху плещите на семейството ѝ, не отиде по своето предназначение.

Г. П. Малчев

Бележка на съставителя на “Изгревът”:

1. В “Кратка българска енциклопедия”. Т. 4. София, БАН, 1967. – Няма информация за Елен Стоун.
2. В “Енциклопедия България”. Т. 6. София, БАН, 1988. – Няма информация за Елен Стоун.
3. В “История на България”. Т. 2. София, БАН, 1962, с. 165-169. – в глава Националноосвободителната борба в Македония и Тракия. – Няма информация за Елен Стоун и за тази акция на т.н. македонски революционери. А тя се е провела на 03.09.1901 г., след като е задържана за 172 дни.
4. В “История на България”. Т. 7. София, БАН, 1991, с. 465 – Има информация, в 15 реда, че под ръководството на Яне Сандански е пленена американката Елена Стоун и за освобождаването ѝ през 02.1902 г. са получили откуп в долари.

В спомените на Яне Сандански се описва, че са водени сражения с четите на Ив. Цонев, които са искали да им отнемат пленницата, за да приберат откуп за нея и при въоръжените сблъсъци са убити много хора.